

DİYANET

İlmi Dergi

Cilt: 37 • Sayı:1 • Ocak-Şubat-Mart 2001

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı

*

Üç Ayda Bir Yayınlanır

ISSN 1300-8498 Diyanet İlmi Dergi, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı 1971-

GÜNÜMÜZDE ZAYIF VE MEVZÛ HADİSLERİN SAHİH HADİSLERLE KARIŞTIRILMA PROBLEMİ

*Yard. Doç. Dr. Saffet Sancaklı**

Hadislerin doğru anlaşılması konusunda günümüzde yaşanan problemlerden birisi de, zayıf ve mevzû hadislerin sahih hadislerle karıştırılarak sahih hadis gibi sunulmasıdır. Özellikle günümüzde yapılan vaazlarda, dinî sohbet ve konuşmalarda zayıf ve uydurma hadislerin yoğun bir şekilde kullanıldığını müşahade etmekteyiz. Dinî mahiyette yazılan bazı eserlerde yer verilen hadislerin, dipnotlarda kaynaklarının, sıhhat durumlarının verilmemesi, kanaatimizce bir hata ve eksikliklerdir. Bu hatayı zaman zaman bazı akademisyenlerin de yaptığı ve bu konuda gerekli titizliği göstermedikleri, kaleme aldıkları eserlerden ve yaptıkları konuşmalardan anlaşılmaktadır.

Bazı ilahiyat mezunlarının, vaizlik, müftülük, din görevliliği ve öğretmenlik gibi mesleklere atıldıklarında cemaate ve öğrencilere bol miktarda zayıf ve mevzû hadis nakletmeleri, ilahiyat tahsilinde gerekli hadis formasyonunu yeterince alamadıklarını göstermektedir. Pek çok zayıf ve mevzû hadis din görevlileri ve din dersi öğretmenleri tarafından sahih hadis gibi halka ve öğrencilere nakledilmektedir. Yaşar Kandemir konunun önemine binaen şu tesbitlerde bulunmaktadır: "Hz.Peygamber adına hadis uyduranlar, muhaddislerin azimli çabaları sonunda tanınmış, icad ettikleri sözler de mevzûat kitaplarında toplanmıştır. Bununla beraber onlardan gelecek tehlikenin tamamen ortadan kalktığı söylenemez; çünkü manasının doğruluğu ve İslâm prensiplerine uygunluğu sebebiyle hadis diye meşhur olmuş pek çok uydurma haber bugün dahi dillerde dolaşmakta ve bazı kitaplarda yer almış bulunmaktadır. Bahis konusu tehlikelerden tamamen emin olmak için, bahis olduğu kati surette bilinmeyen sözlerin güvenilir hadis kitaplarında bulunup bulunmadığını tahkik etmekten baş-

* İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

ka çıkar yol yoktur.”¹ Yusuf el-Kardâvî, yaşanan bu acı gerçeği-ülkeminde olduğu gibi- gezdiği İslâm ülkelerinde de müşahede ettiğini sitemkâr bir şekilde şöyle anlatır: "Bir çok İslâm beldesinde bulunan mescitlerdeki hatip ve vaizlerin çoğunun afeti, onların geceleyin odun toplayanlar gibi olmalarıdır. Onların düşüncesi, sahîh veya hasen bir senedi olmasa da, halkı harekete sevk edecek hadisleri almaktır. Öyle ki, nerede ise bulunduğum her Cuma hutbesinde veya her vaaz dersinde zayıf hadislerden, hatta çok zayıflardan, bazen de uydurmalarından bir demet işitmişimdir"²

Yusuf el-Kardâvî, İbn Hacer el Heysemî'nin (ö.974/1566) kendi döneminde hatiplerden, konuşmalarında kullandıkları hadislerin râvilerini bilmeleri, onlar hakkında bilgi vermeleri, sahîh ile sahîh olmayan hadisleri birbirine karıştırmamaları gerektiğini, aksi takdirde hatibi, hitabetten men etmelerini zamanının yöneticilerinden ısrarla istediğini "el-Fetevâ el-Hadisiyye" isimli eserinden nakletmekte ve haklı olarak günümüzde de aynı uygulamanın yapılmasını ısrarla istemektedir.³ M. Tayyib Okiç de Osmanlı döneminde benzer bir uygulamadan şöyle bahseder: Memnuniyetle burada ifade edelim ki, Osmanlı imparatorluğunda bu meseleye gereken ehemmiyet verilmiş ve mevzû hadislerden sakınılması için kadılara ta'mimler yapılmıştır. Böyle bir ta'mime Ankara şer'i mahkeme sicilinde de tesadüf ettiğimizi hatırlatalım. Bu ta'mim Şeyhü'l-İslâm Yahya tarafından verilmiş ve 1673 Ağustos ayı başlarında kayda geçilmiştir.⁴ Geçmişte gösterilen bu tür uygulamaların benzerlerine günümüzde de ihtiyaç duyulduğu kanısındayız.

Halkımızın, hadis kültürü ve bilgisi yok denecek kadar az ve zayıf olduğu için kendilerine sunulan sahîh olmayan hadisleri ayırt etme imkânı yoktur. Güvendiği kimselerden duyduğu hadisleri tereddütsüz kabul etmektedir. Çünkü halkın hadis kültür ve bilgisi kitâbî ve ilmî olmayıp, şifâhî olarak duyduklarından, vaaz kürsülerinden, takvim yapraklarından, gazete köşelerinde yer alan dinî içerikli yazılardan, radyo ve televizyon konuşmalarından oluşmaktadır.⁵ Durum böyle olunca insanımızın kendisine nakledilen hadislerin kritiğini yapmasını, makbul ve merdud rivayetleri tefrik etmesini beklemek beyhudedir.

A. Zayıf Hadis ve Zayıf Hadisle Amel Etme

Zayıf hadisin tarifini doğru bir şekilde anlayabilmek için öncelikle sahîh ha-

1 Kandemir Yaşar, Mevzû Hadisler, sh. 198.

2 Yusuf el-Kardâvî, Sünneti Anlamada Yöntem, sh., 69, terc., Bünyamin Erul.

3 Yusuf el-Kardâvî, a.g.e., sh., 71-72.

4 Okiç M.Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde Tedkikler, sh., 231.

5 Halkımızın zayıf ve mevzû hadisler açısından bilgilenmesi ve bilinçlenmesi konusunda mevzû hadislerle ilgili telif ve tercüme sahasında hadis uzmanları tarafından pek fazla çalışma yapılmadığını itiraf etmek durumundayız. Mevzû hadisler sahasında bir boşluğun olduğu herkesçe hissedilmektedir. En azından birkaç mevzûât kitabı tercüme edilerek bu boşluk giderilmeye çalışılmalıdır.

disin ilmî olarak tarifini yapmak gerekir. Sahih hadis: Adalet ve zabt şartlarına sahip olan ravilerin, muttasıl bir senedle şazz ve illetten uzak olarak rivayet ettikleri hadislerdir.⁶ Zayıf hadis: Sahih veya hasen hadisin şartlarından birisi ya da bir kaçı bulunmayan hadistir.⁷ Görüldüğü gibi sahih hadis için beş şart (ravinin adaleti, zabtı, senedin kopuksuz olması, hadisin şazz ve illetli olmaması) söz konusudur. Eğer bu beş şarttan birisi veyahut bir kaçı bulunmazsa hadis zayıf olarak isimlendirilmektedir. Hadisteki zayıflık genel olarak ya hadisi rivayet eden ravinin şahsiyetinden, ya da hadisin senedinden kaynaklanmaktadır. Bugün için zayıf hadisler konusunda bilinmesi gereken en önemli hususlar; zayıf hadis ve çeşitleri, zayıf hadisle amel edilmesi, sahih hadisle karıştırma meselesi ve zayıf hadislerin tanınması gibi konulardır.

Zayıf hadisle amel söz konusu olunca, öncelikle elimizdeki hadisin zayıf olup olmadığının tesbiti gerekmektedir. Bunun için hadisin sıhhat veya za'fında, ricalin sika olup olmadığı konusunda muhaddisler arasındaki ihtilâfları bilmek gerekir. Çünkü rical hakkında verilen zayıf veya sika; hadis hakkında verilen sahih veya zayıf hükmü, alimlerin ferdî içtihatlarına dayanmaktadır. Birine göre zayıf olan bir ravi diğerine göre sika, birine göre zayıf olan bir hadis diğerine göre sahih veya hasen olabilir.⁸ Dolayısıyla hadislerin sıhhat durumlarının değerlendirilmesi içtihadî olduğundan hadisin sıhhati değişkenlik arzemektedir. İchtihadî kararlarda ise her zaman yanılma payı olduğu için en sahih bildiğimiz hadis kaynakları içerisinde bile zayıf veya mevzû hadis bulunabileceği ihtimalini unutmamak gerekir.

Zayıf hadisle amel etme konusunda her dönemde âlimler arasında leh ve aleyhte çok şeyler söylenmiş ve ortaya farklı görüşler çıkmıştır. Genel olarak bu farklı görüşler üç grupta toplanmaktadır:

1)- Hiçbir konuda zayıf hadisle amel etmek câiz değildir. İster haram, helâl konularında olsun, ister amellerin faziletiyle ilgili konularda olsun hiçbir sûrette zayıf hadisle amel edilmez. Yahyâ b. Maîn (ö.233/847), Ebû Şâme Adurrahman b. İsmâil (ö.665/1267), Ebû Bekr b. el-Arabî (ö.543/1148), İbn Hazm (ö.456/1064) gibi âlimler bu görüşü savunmaktadırlar.⁹

2)- Ahkâm konuları dışında amellerin faziletiyle ilgili konularda zayıf hadisle amel edilir. Bu konuda icmanın olduğu ifade edilmektedir.¹⁰ İbnü's-Salâh (ö.643/1245) terhib ve terhib konularında zayıf hadisin rivâyet edilmesinin

6 İbnü's-Selâh, Ulûmu'l-Hadîs, sh., 9; Suyûtî, Tedrîbu'r/Râvi, 1,63.

7 İbnü's-Salâh, a.g.e. sh., 25; Suyûtî, a.g.e., I., 179.

8 Polat Salahattin, Hadis Araştırmaları, sh., 114.

9 Bk. Leknevî, el-Ecvibetü'l-Fâdile li'l-esileti'l-Aşreti'l-Kâmile, sh, 50, 53-54-56; Suyûtî, a.g.e., I. 299; Kâsimî, Kavâidu't-Tahdîs, sh., 113; Ahmet Naim, Tecrîd-i Sarih, I, 342,343; Yusuf el Kardâvî, a.g.e., sh., 76-77.

10 Bk. Sehâvî, Fethu-l, Muğîs, I, 311. Ayrıca bk. Leknevî, a.g.e., sh., 37,42,52-53; 57-58; Kâsimî, a.g.e., sh., 113-114.

caiz olduğunu belirtir.¹¹ İbn Hacer (ö.852/1449) amellerin fazileti konusundaki hadislerle amel edebilmek için üç şart ileri sürer:

a)- Hadisteki zayıflığın şiddetli olmaması. b)- Amel edilecek zayıf hadisin İslâm dininin prensiplerinden birine uygun olması. c)- Amel ederken hadisin Hz. Peygamber'e ait olup olmama noktasında ihtiyatlı davranarak hadisin subûtüna kesin olarak inanılmaması. Çünkü hadisin Hz. Peygamber'e ait olmama ihtimali sözkonusudur. Alâî (ö.761/1359) birinci şartta âlimlerin ittifâkı olduğunu ifade eder. İkinci ve üçüncü şartı da İbn Abdisselâm (ö.660/1262) ve İbn Dakîk el-İd (ö.702/1302) zikretmişlerdir.¹² Yusuf el-Kardâvî bu üç şartı yeterli görmeyip bunlara şu iki şartı da ilave etmektedir: a)- Aklın, dinin veya dilin kabul etmediği mübalağalara ve korkutmalara şâmil olmaması. b)- Kendisinden daha kuvvetli diğer bir şer'î delil ile çelişmemesi.¹³

3)- Bazı şartlarla ahkâm konularında da zayıf hadislerle amel edilebilir. Uygulamada müşâhede edildiğine göre, fedâil için ileri sürülen şartlardan farklı bir takım şartlarla, ahkâmda da zayıf hadislerle amel edilmiştir. Ahkâmda zayıf hadislerle amel konusundaki görüşler kısaca şöyledir: a)- Başka zayıf hadislerle veya diğer bir takım delillerle takviye edilen hadislerle ahkâmda amel edilir. b)- İsnadları zayıf da olsa, muhtevasıyla ümmetin amel edegeldikleri hadislerle ahkâmda amel edilir. c)- İhtiyâta daha uygunsa zayıf hadislerle ahkâmda amel edilir. d)- Herhangi bir konuda zayıf hadisten başka delil yoksa re'ye tercih edilerek zayıf hadislerle amel edilir.¹⁴ Ahmet b. Hanbel (ö.241/855) ve Ebû Dâvûd es-Sicistânî'ye (ö.275/888) göre başka bir hadis bulunmadığı takdirde ahkâm konularında da amel edilebilir.¹⁵ Ancak bu tür hadislerin çok zayıf olmaması gerekir. Çünkü çok zayıf olan hadislerle hiçbir sûrette amel edilmez.¹⁶ Ebû Dâvûd ve İbn Hanbel'in bu görüşü âlimler arasında tartışmaya yol açmış ve onların bu görüşleri değişik şekillerde değerlendirilmiştir. Örneğin onların döneminde zayıf sayılan hadislerin pek çoğu, daha sonraki dönemlerde hasen olarak kabul edilen hadislerdir yorumu yapılmıştır. Veyahut onlar, bu görüşleriyle zayıf hadisin kıyasa tercih edilmesini kastetmiş olabilirler denilmiştir.¹⁷ Zayıf hadislerle

11 İbnü's-Salâh, a.g.e. sh., 58.

12 Suyûtî, a.g.e., I, 298-299 Tehânevî, Yeni Usûl-i Hadîs, sh., 90, terc., İbrahim Canan; Leknevî, a.g.e., sh., 40-41. Yusuf el-Kardâvî konulan bu şartlara gerektiği şekilde uyulmadığını sitem ederek şöyle dile getirmektedir: Tergib, terhib, rekâik, vb. konularda zayıf hadisleri rivâyeti câiz görenlerin koymuş olduğu üç şarta maalesef ilmî açıdan riâyet edilmemiştir. Zühd ve rekâik hadisleriyle meşgul olanların çoğu, zayıf ile çok zayıfın arasındaki farkı görmüyorlar, hadisin Kur'an'la veya Sünnet'le sabit, şer'î bir asla ters düşüp düşmediğine bakmıyorlar. Bilakis münker veya üzerinde uydurma alâmetleri görülen bir hadisi, çarpıcı ve yeni bir şeyi ilk defa aktarmış olmanın verdiği câzibeye kapılarak nakletmede bir sakınca görmüyorlar. (Yusuf el-Kardâvî, a.g.e., sh., 78.)

13 Yusuf el-Kardâvî, a.g.e., sh., 88-90.

14 Geniş bilgi ve örnekler için bk. Polat Selahattin, a.g.e., sh, 124-127. Ayrıca bk., Kâsımî, a.g.e., sh., 113.

15 Ahmet Naim, a.g.e., I, 343. Ayrıca bk. Leknevî, a.g.e., sh., 46.

16 Et-Tehânevî, a.g.e., sh., 92-93.

rin zayıflık derecesi hepsinde aynı değildir. Zayıflığı bir şahid veya mütâbaatla bertaraf edilen zayıf hadis ki, bu bir cihetten hasene, bir başka cihetten de zayıfa benzer, ancak hasene daha yakındır. Zayıflığı mutavassıt olan hadis: Bu da râvisi hakkında "zaifu'lu- hadis" veya "merdûdu'lu - hadis" veya "münkeru'l-hadis" denen rivâyettir. Senedinde müttehem veya metrûk birisi bulunan rivâyetler de, çok zayıf hadisler olarak değerlendirilir.¹⁸ Dolayısıyla zayıf hadisler amel etme konusunda hadisin zayıflık derecesi ile amel edilecek konu gözardı edilmemelidir.

Zayıf hadisleri rivâyet ederken mutlaka zayıf oldukları beyân edilerek rivâyet edilmesi gerektiği unutmamak gerekir.¹⁹ Ayrıca bu tür hadisler, cezim sigasıyla (kesinlik ifade eden) değil de, temrîz sigasıyla (meçhûl) rivâyet edilmesi hadisçiler arasında kabul edilen bir kural haline gelmiştir.²⁰ Ancak günümüzde bu kurala hiç uyulmamaktadır.

Hayri Kırbaçoğlu, zayıf hadisle amel edilmesinin doğru olmadığını, bunun pek çok sakıncasının bulunduğunu şöyle açıklar: Zayıf hadisle amel edilebilir anlayışı, tahmin edilenden fazla zayıf, hatta mevzû hadisin bünyemize girip yerleşmesi ile sonuçlanmıştır. Bu ise İslâmî ilimler ve düşünce geleneğimizde ciddi yaralar açmıştır. Bilhassa vaaz-u nasihat amacıyla bu tür hadislerle sık sık başvurulmuş, halka yönelik olarak yazılmış popüler dîni kitaplarda da özellikle bu tür hadisler yoğun olarak kullanılmıştır ve hala kullanılmaktadır. Başka bir sakınca da, bu kapı açılınca amellerin fazileti veya terhib alanına hasretmek de mümkün olmamış ve başka alanlarda da zayıf hadis kullanılması beis görülmemiştir. Tergib-terhib, amellerin faziletleri v.b. konulardaki hadislerin zayıf olmasını önemsiz görmenin müslümanlara ne kadar pahalıya mal olduğunu bugün her zamankinden daha iyi anlamış oluyoruz. Zira İslâm dünyasının sağlıklı bir din anlayışının oluşumunda, zayıf hadislerin büyük rol oynadığı tartışma kabul etmez bir hakikattir. Din denilen şey, fikhî ilgilendiren ahkâm hadisleri kadar, hatta ondan da önemli olarak bir zihniyettir, insanın insana, tarihe, tabiata, eşyaya ve yaratıcısı olan Allah'a bakış açısını şekillendiren bir "dünya görüşü" dür. Bu zihniyet ve dünya görüşünü belirleyen ise ahkâm hadislerinden ziyâde terhib-terhib, amellerin faziletleri v.b. konulardaki hadisler olmuştur. Bu olumsuz gidişata bir son vermek ve din anlayışımızı daha sağlıklı bir hale getirmek için, en az ahkâm hadislerine gösterdiğimiz titizlik kadar, terhib-terhib, fedâil v.b. konulardaki hadislerde de titizlik göstermek ve bu alanda da olabildiğince sahîh hadislerle başvurmak gerekir.²¹ Subhi Sâlih de

17 Bk. et-Tehânevî, a.g.e., sh., 94-104; Ahmet Naim, a.g.e., I, 343-344.

18 Bk. et-Tehânevî, a.g.e., sh., 96 (dipnot, 20).

19 Ahmet Naim, a.g.e., I, 344.

20 Bk. Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, I, 297; Nurettin İtr, Menhecû'n-Nakd fi Ulûmi'l-Hadis, sh., 296; Uğur Mücteba, Ansiklopedik Hadis Terimler Sözlüğü, sh, 402.

21 Kırbaçoğlu Hayri, a.g.e., sh.,132,134.

zayıf hadisle amel etmeyi sakıncalı bulduğunu şu şekilde ifade eder: Fedâil de ahkâm gibi dinin esas prensiplerindedir. Müsamahakâr davrananların, amel-lerin fazileti konusunda zayıf hadis rivâyet edebilmek için öne sürdükleri şartlar ne kadar çok ve müsâit olursa olsun, zayıf hadis rivâyetini kabul etmiyoruz. Gerek şerî ve gerekse fedâil bâbında, elimizde, başkasına lüzum bırakmayacak kadar çok sahîh ve hasen hadis vardır. Biz-bu şartların çokluğuna rağmen-zayıf hadislerin sâbit olduğuna bir türlü inanmıyoruz. Böyle olsaydı ona hiç zayıf dermiydik. Hâsılı, zayıf hadisler hakkında şüphe etmekten kendimizi alamıyoruz.²² Yusuf el-Kardâvî de zayıf hadisle amel etmeye pek ılımlı bakmamakta ve bazı sakıncalarının olduğunu şöyle dile getirmektedir: Çok tehlikeli durumlardan birisi de, bazı sâlih amellere, ondaki sevâbı büyütme sûretiyle, hacmin- den büyük ve hakettiğinden çok kıymet verilmesi, hatta, din nazarında daha önemli ve daha yüksek derecedeki amelleri aşmasıdır. Bunun karşısında ise bazı mahzurlu amellere önem verilmesi, diğerlerini sönük bırakacak derecede ondaki cezânın büyütülmesi vardır. Ortaya çıkan bu durum toplumda psikolojik çalkantılara yol açmış ve bazı kişileri dinden dahi uzaklaştırmıştır.²³ Bu görüşlere tam olarak katılmamakla beraber saygı duyduğumuzu ve düşünmeye değer bulduğumuzu belirtmek isteriz.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki, yukarıda yer verdiğimiz görüşlerdeki bazı kaygıları taşımakla beraber, bize göre mu'tedil ve makul olan görüş; zayıf hadislerin hiçbir işe yaramayacağı kanaati son derece yanlıştır. Bu kanaata varılmasında çok zaman zayıf hadislerin mevzû hadislerle karıştırılması rol oynadığı gibi, zayıf hadisleri mertebeleri olduğunun göz önüne alınmayışının da tesiri vardır. Zayıflığı şiddetli olmamak şartıyla, bir takım karine ve delillerle desteklenen zayıf hadislerin, i'tikat ve haram-helâl konuları dışında delil olabileceği görüşünü benimsiyoruz. Fakat zayıf hadisle fedâil konusunda herkesin amel edebilmesi mümkün iken, fikhî bir konudaki zayıf hadisle ancak âlimler ve fukaha amel edebilir. Çünkü ahkâm hadislerinden hüküm çıkarmak belli bir formasyonu gerektirir. Zayıf hadisleri mutlak kabul veya red yerine, özelliklerine ve kullanılacakları konuya göre ayrı ayrı değerlendirmek en isabetli yoldur. Nitekim âlimlerin çoğunluğunun geçmiş tatbikatı da budur.²⁴

B-Zayıf Hadislere Örnekler

Günümüzde zayıf hadislerle ilgili olarak gördüğümüz problemlerden en önemlisi zayıf hadisi, zayıf olarak belirtmeksizin sahîh hadis gibi nakletmektir. Nakledilen her hadisin özellikle de zayıf hadisin, ister onunla amel edilsin veya edilmesin sıhhat durumu açıklanmalıdır. Problem olarak karşımıza çıkan,

22 Subhi Salih, Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları, sh., 169, terc., M.Yaşar Kandemir.

23 Yusuf el-Kardâvî, a.g.e., sh., 84.

24 Polat Salahattin, a.g.e., sh. 128-129.

sahih hadisle karıştırılan ve halk arasında sıhhat durumu bilinmeyip yaygın olarak nakledilen şu zayıf hadisler akla gelmektedir:

"Üç sebepten dolayı Arabı seviniz: Çünkü ben Arabım, Kur'an Arapça ve Cennet ehlinin lisanı Arapça'dır."²⁵

"Ümmetimin ihtilâfı rahmettir."²⁶

"Mü'minin niyeti, amelinden hayırlıdır."²⁷

"İşlerin hayırlısı orta olanıdır."²⁸

"İki günü birbirine eşit olan aldanmıştır."²⁹

"Küçük yaşta ilim öğrenmek taşa nakış yapmak gibidir."³⁰

"Kelamdan önce selâm gelir."³¹

"Fakirlik neredeyse imânsızlık olacaktır."³²

Hız. Peygamber bir savaştan dönerken "Küçük savaştan büyük savaşa döndük" buyurmuşlardır. Bunun üzerine ashâb "Büyük savaş nedir?" diye sormuşlar. Hız. Peygamber de "Nefisle savaştır." şeklinde cevap vermiştir.³³

"Ümmetim için, dinine dair kırk hadis ezberleyeni Allah'ü Teâlâ, kıyâmet gününde, fakih ve âlimler zümresi arasında diriltir."³⁴

"Abdest üstüne abdest, nur üstüne nurdur."³⁵

"Hikmetin başı Allah korkusudur."³⁶

25 İbnü'l-Cevzî'l-Cevzî, Kitâbu'l-Mevzûât, II, 41; Dervîş el-Hût, Esne'l-Metâlib, sh., 49; Aclûnî, Keşfu'l-Hafa, I,54; Elbânî, Silsiletü'l-Ehâdis'z-Zaife ve'l-Mevzûa, I,293.

26 İlimlerin çoğu bu hadis için "Senedi yoktur" ifadesini kullanmışlardır. Bk. Aliyyü'l-Kârî, Esrârü'l-Merfûa, sh. 108. Sehâvî, Mekâsidü'l-Hasene, sh.46-47; Şeybânî, Temyüzü't-Tayyib, sh.16; Aclûnî, a.g.e., I,64; Elbânî, a.g.e., I, 141.

27 Hadis zayıftır. Bk. Aliyyü'l-Kârî, Esrârü'l-Merfûa, sh. 359; Suyûtî, ed-Dürerü'l-Müntesira, sh. 402; Sehâvî, a.g.e., sh., 526-527; Şevkânî, el-Fevâdü'l-Mecmûa, sh. 250; Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 507.

28 Hadis zayıftır. Suyûtî, a.g.e., sh. 221; Sehâvî, a.g.e., sh. 245-246.

29 Sehâvî, a.g.e., sh., 471; Aliyyü'l-Kârî, Esrârü'l-Merfûa, sh., 316; Aclûnî, a.g.e., II, 233.

30 Sehâvî, a.g.e., sh. 341; Aliyyü'l-Kârî, Esrârü'l-Merfûa, sh., 289; Aclûnî, a.g.e., II, 66.

31 Sehâvî, a.g.e., sh. 289; Dervîş-el-Hût, a.g.e., sh.244; Aclûnî, a.g.e., I, 454.

32 Sehâvî, a.g.e., sh., 368; Aliyyü'l-Kârî, Esrârü'l-Merfûa, sh., 320; Suyûtî, Câmiu's-Sağîr, II, 696; Şeybânî, a.g.e., sh., 103; Aclûnî, a.g.e., II, 107.

33 Suyûtî, Câmiu's-Sağîr, II, 253; Aliyyü'l-Kârî, el-Esrârü'l-Merfûa, sh.211-212; Dervîş-el-Hût, a.g.e., sh. 308; Aclûnî, a.g.e., I, 424-425.

34 Nevevî hadisin bütün tarihlerinin zayıf olduğunu söylemiştir. Bk. Suyûtî, ed-Dürerü'l-Müntesira, sh. 379; Sehâvî, a.g.e., sh., 480-481; Şeybânî, a.g.e.sh., 183; Şevkânî, a.g.e.sh., 290-291; Aclûnî, a.g.e. II, 246.

35 Suyûtî, a.g.e., sh., 416; Sehâvî, a.g.e., 529; Dervîş-el-Hût, a.g.e.sh., 519; Aclûnî, a.g.e., II, 336.

36 Sehâvî, a.g.e., sh., 265-266; Suyûtî, ed-Dürerü'l-Müntesira, sh., 245; Dervîş el-Hût, a.g.e.sh. 220; Şeybânî, a.g.e., sh., 95; Aclûnî, a.g.e., I, 421.

"Mü'minin firâsetinden sakının. Çünkü o baktığında Allah'ın nuru ile bakar."³⁷

"Rabbim beni terbiye etti, terbiyemi ne güzel yaptı."³⁸

"İnsan dostunun dini üzerinedir; kiminle dostluk yaptığına bakın."³⁹

"*Namaz dinin direğidir.*"⁴⁰

C- Zayıf Hadisleri Tanıma Yolları

Zayıf hadisleri tanımanın ve öğrenmenin yolu, bazı kaynakları tanımaktan ve onlara müracaat etmekten geçiyor. Muhaddisler bazı zayıf hadisleri bir araya toplayan ve zayıflık sebeplerini açıklayan eserler te'lif etmişlerdir. Zayıf râvileri her yönüyle tanıtan ve onlar hakkında geniş bilgi veren ricâl dediğimiz tabakât kitapları da hayli çoktur. Zayıf hadisleri ve zayıf râvileri bize tanıtan ve onlara müracaat etmekten müstağni kalamayacağımız eserlerin bazıları şunlardır:

- a)- İbn Hibbân (ö.354/965): Kitâbu'l-Mecrûhîn
- b)- Zehebî (ö.748/1347): Mîzânul'-İ'tidâl, el-Muğnî fi'd-Duafâ
- c)- Ukaylî (ö.322/934): Kitâbu'd-Duafâ'l-Kebîr
- d)- İbn Adî (ö.365/975): el-Kâmil fi Duafâ'r-Ricâl.
- e)- Buhârî (ö.256/870): Kitabu'd-Duafâ'i's-Sağîr.
- f)- İbn Hacer (ö.852/1449): Lisânu'l-Mîzân.
- g)- Dârekutnî (ö.385/995): ed-duafâ ve'l-Metrûkîn.
- h)- İbnü'l-Cevzî (ö.597/1200): Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn.
- ı)- Nesâî (ö.303/915): Kitâbu'd-Duafâ ve'l-Metrûkîn.

Zayıf hadisleri bilmenin yollarından birisi de bazı hadis kaynaklarının müellifleri tarafından hadisin sıhhat durumunun belirtilmesidir. Örneğin, Tirmizî (ö.279/892), Sünen'inde pek çok zayıf hadisi sebepleriyle beraber belirtmiştir. Aynı şekilde Suyûti de (ö.911/1505) el-Câmiu's-Sağîr isimli eserinde hadislerin sıhhat durumlarını açıklamıştır. Bununla beraber bazı kaynaklara yapılan tahriç çalışmalarından da bu yönde istifade edilebilir. Örneğin, İrâkî'nin (ö.806/1403), Gazali'nin (ö.505/1111) İhyâs'ına yaptığı Tahrîcu Ahâdisi İhyâ,

37 İbnü'l-Cevzî, a.g.e. III, 143 Şehâvî, a.g.e., sh., 38-39; Şevkânî, a.g.e.sh., 244; ; Aclûnî, a.g.e., I, 41-43; Dervîş el-Hût, a.g.e.sh., 43-44; Elbânî, a.g.e., IV, 299-302. Ayrıca hadisin seneddeki râvilerinin değerlendirilmesi için bk. Sofuoğlu Cemal, Zayıf ve Mevzû Hadisler Açısından Tirmizî'nin Süneni, sh., 49, D.E.Ü.İ.F.D., sayı:VI, İzmir, 1989.

38 Şehâvî, a.g.e., sh., 49; Aclûnî, a.g.e., I,70; Elbânî, a.g.e., I,173.

39 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 304; Şevkânî, a.g.e., sh., 260; Şehâvî, a.g.e., sh., 443-444. Ayrıca mevzû şeklinde yapılan değerlendirmeler için bk. Sofuoğlu, Cemal, a.g.e., sh.52.

40 İbnü'l-Salâh, bilinen bir hadis olmadığını, Nevevî ise münker ve bâtil olduğunu söylemiştir. Ayrıca zayıf olduğunu söyleyenler de vardır. Bk. Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 238; Şehâvî, a.g.e., sh., 316-317; Şevkânî, a.g.e., sh., 27; Aclûnî, a.g.e., II, 316-317.

İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö.852/1448), Keşşâf üzerine yaptığı tahriri el-Kâfiş'-Şâf fi Tahrîci Ehâdisi'l-Keşşâf, Zeylâî'nin (ö.762/1360) Hidâye üzerine yaptığı Nasbu'r-Râye li Tahrîci Ehâdisi'l-Hidâye isimli eserlerden zayıf hadis bulma açısından istifade edilebilir. Ayrıca bazı zayıf hadisleri, daha sonra isimlerini vereceğimiz mevzûât kitaplarından ve halkın dilinde meşhûr olmuş olan hadisleri bir araya getiren kitaplardan da tanıma imkânımız söz konusudur. Bu arada zayıf râviler ve zayıf hadisler hakkında hadis şerhlerinde verilen bilgileri de unutmamak gerekir.

D. Mevzû Hadisler ve Ortaya Çıkışı

Burada mevzû hadisler konusunu enine boyuna inceleyecek ve konu hakkında geniş bilgi verecek değiliz. Esas olarak günümüzde önümüze çıkan problem; mevzû hadislerin sahîh hadislerle karıştırılması, sahîh hadisler gibi halka takdim edilmesi ve halka sunulmasıdır. Amacımız günümüzle ilgili olarak mevzû hadis konusunda bazı pratik bilgiler vermek ve akabinde bazı örnekler sunmaktır. Önce mevzû hadisin ilmî tarifini yaparak konuya başlayalım. Hz. Peygamber'e âit olmadığı halde O'nun adına uydurulmuş ve O'na izâfe edilmiş sözlere mevzû hadis denir.⁴¹ Mevzû hadislerin ilk defa tarih sahnesine çıkışı konusunda farklı görüşler olmasına karşı âlimlerin çoğu, Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra ortaya çıktığı görüşündedirler. İlk olarak mevzû hadis uyduranlar arasında Şia, Mürcie, Kaderiye, Cehmiye, Müşebbihe ve Haricîler gibi siyasî ve itikâdî fırkaların etkili olduğu tesbit edilmektedir.⁴² Daha sonraki dönemlerde mevzû hadis faaliyetine daha başka fırkalar ve cemaatler katılarak bu süreç devam etmiş, hicri II. ve III. asırda en yüksek seviyeye ulaşmıştır.⁴³ Hadis uydurmayı çok kesin ifadeleriyle yasaklayan Hz. Peygamber, bu fırkalar tarafından hiç dinlenmemiştir. Halbûki Peygamberimiz'in bu konudaki hadisleri çok kesin ve nettir. O şöyle buyuruyor: "Benim hakkımda kasıtlı olarak yalan söyleyen Cehennem'deki yerine hazır olsun."⁴⁴ "Her kim yalan olduğunu bildiği bir sözü, benim hadisim olarak rivâyet ederse, yalancılardan biri de kendisidir."⁴⁵ "Bana izafe edilen yalan, başka birine izafe edilen yalan gibi değildir. Kim benim adıma bilerek yalan uydurursa, Cehennem'deki yerine hazırlansın."⁴⁶ Sahâbe ve tabiûndan bazıları bu hadislerdeki vaîdden korktukları için,

41 Koçyiğit Talat, Hadis Istılahları, sh., 225.

42 Bk. Ebû Zehv, el-Hadis ve'l-Muhadisûn, sh., 480; Accac, es-Sünne Kable't-Tedvîn, sh., 189-191; Sibâî Mustafa, İslâm Hukukunda Sünnet, sh, 83-84, terc, Edip Gönenç; ed-Dümeynî, Hadiste Metin Tenkidi, sh., 31., terc., İlyas Çelebi-Adil Bebek-Ahmet Yücel; Kandemir Yaşar, a.g.e., sh.,30; Talat Koçyiğit; Hadis Tarihi, sh. 106,109.

43 Bk. Cihan Sadık, Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi, sh., 203.

44 Buhârî, İlim, B.38, Cenâiz, B.34, Enbiyâ, B.50, Edeb, B.109; Müslim, Mukaddime, H.No;2-3; Zühd, H.No:72; Ebû Dâvûd, İlim, B,4; Tirmizî, İlim, B.8, 13, Tefsir, B.1; İbn Mâce, Mukaddime, B.4; Ahmet B.Hanbel, Müsned, II, 159, 171, 202, 214, 410, 413, 469.

45 İbn Mâce, Mukaddime, B.5.

46 Buhârî, Cenâiz, B.34; Müslim, Mukaddime, H.No:2.

hata yaparım, eksik veya ziyâde yaparım endişesiyle Hz. Peygamber'den çok fazla hadis rivâyet etmemişlerdir.⁴⁷ İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201) bazen hadisin isnâdındaki râvilerin hepsi güvenilir olmasına karşın hadisin uydurma olabileceğini, ancak bunun tesbitinin çok zor olduğunu ve bunu için uzmanlarının bileceğini söyler.⁴⁸ Az da olsa bu şekilde uydurma hadislerin mevcûdiyetine zaman zaman rastlanmaktadır.

Muhteva açısından mevzû hadisleri incelediğimizde bir kısmının, İslâm'a aykırı, mantık dışı, gülünç ifadeler olduğu, bir kısmının ise, İslâm'a aykırı olmadığı, güzel, faydalı, vecîz ve hâkimâne sözler olduğunu tesbit etmekteyiz. Hangi tür mevzû hadis olursa olsun Peygamber adına onlarla amel etmek câiz olmadığı gibi, bu tür uydurmaları Peygamber'e izâfe ederek nakletmek de câiz değildir ve haramdır.⁴⁹ Uydurulan hadislerin Hz. Peygamber'in lehinde ve aleyhinde olması kişiyi hiçbir şekilde sorumluluktan kurtarmaz. Önemli olan nokta Hz. Peygamber'e âit olmayan bir sözü, Hz. Peygamber'e âit olduğunu söylememek ve O'nun adına yalan uydurmamaktır. Hadis rivâyetinde aranılan bu ilmî dürüstlüğe bugün de riâyet edilmesi gerekir. Mevzûât sahibi bazı âlimler, naklettikleri bazı mevzû hadislerden sonra bu tür hadisleri değerlendirirken "Manası doğru, ancak uydurmadır, Hz. Peygamber'e ait değildir." İfadelerine yer verirler. Bu ifadeler mevzûât kitaplarında çok sık raslanmaktadır.

Tarihi süreç içerisinde yaşanan problemlerden birisi de, bazı hadislerin mevzû olup olmaması noktasındaki farklı değerlendirmelerin ve içtihadların ortaya çıkmasıdır. Bu da, değerlendirmeyi yapan hadisçilerin farklı kriterlere, metodolojilere ve anlayış tarzlarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla mevzû hadislerin tümü üzerinde ittifâk sağlanmış olmayıp, bazı hadisçilerin mevzu dediklerine bazıları itiraz ederek, hadisin mevzû olmadığını söylemişlerdir. Çünkü bu, neticede içtihadî verilmiş bir karardır. Bunun en belirgin örneği Suyûtî (ö.911/1505) ile İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201) arasında yaşandığı müşâhede edilmektedir. İbnü'l-Cevzî'nin mevzû olarak kabul ettiği pek çok hadis, Suyûtî tarafından mevzû olarak kabul edilmemektedir. Bu durum her iki âlimin hadis üzerinde yaptığı inceleme ve tetkikler neticesinde verdiği içtihadî hükümden kaynaklanmaktadır. Âlimlerin vermiş olduğu bu tür değerlendirmelere saygı duymak gerekir. Bu konudaki bizim şahsi kanaatimiz şudur: Eğer bir hadise ehil bir muhaddis tarafından uydurma hükmü verilmiş ise, o hadise bir başkası her ne kadar uydurma değildir dese de o hadis üzerine bir şâibe, bir şüphe düşmüş demektir. Neticede o hadisle amel etmeyi insanın içine şindirmesi oldukça zordur.

47 Bk. Begavî, Şerhü's-Sünne., I, 209-210.

48 İbnü'l-Cevzî, a.g.e., I, 99-100.

49 Bk. İbnü's-Salâh, a.g.e., sh., 58; Suyûtî, Tedrîbu'r-Râvî, I, 274; Abdülfettah Abû Gudde, Mevzû Hadisler, sh., 53, terc., Enbiya Yıldırım.

E- Mevzû Hadislere Örnekler

Günümüzde mevzû olduğu bilinmeden yaygın olarak nakledilen mevzû hadislere şunları örnek olarak verebiliriz:

"Dünya âhiretin tarlasıdır"⁵⁰

"Dünya bir kaya üstünde, o da bir öküzün boynuzu üzerindedir. Öküz boynuzunu hareket ettirdiği zaman kaya kımıldar ve yer sallanır ki, buna da deprem denir."⁵¹

"Kibirilenene karşı kibirlenmek sadakadır."⁵²

"Alimlerin mürekkepleri şehitlerin kanından efdâldir."⁵³

"Fâsığın gıybeti olmaz."⁵⁴

"Kim âşık olur, iffet gösterir ve bunu gizleyerek ölürse o şehittir."⁵⁵

"Az bir sadaka pek çok belâyı defeder."⁵⁶

"Vakti geçmeden önce namazı kılmakta, ölmeden öncede tevbe etmekte acele ediniz."⁵⁷

"Âlimin uykusu ibadettir."⁵⁸

"İlim Çin'de olsa bile arayınız."⁵⁹

"Ashâbım yıldızlar gibidir, hangisine uyarsanız kurtuluşu bulursunuz."⁶⁰

"Vatan sevgisi imândandır."⁶¹

"Tuz size gereklidir. Çünkü yetmiş derde devâdır." (Ya Ali sana tuz gere-

50 Sağânî, el-Mevzûat, sh., 111; Aliyyü'l-Kârî, el-Masnûa sh., 71, Esrâru'l-Merfûa, sh., 206., Sehâvî, a.g.e., sh., 260; Şevkânî, a.g.e., sh, 272; Aclûnî, a.g.e., I, 412.

51 İbn Kayyim el-Cevziyye, el-Menârü'l-Münîf, sh., 78.

52 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 175; Aclûnî a.g.e., I, 313, Dervîş el-Hût, a.g.e., sh, 171.

53 Aliyyü'l-Kârî, a.g.e., sh., 303; Şevkânî, a.g.e., sh., 287; Aclûnî a.g.e., II, 200. Ayrıca bk., Sehâvî, a.g.e., sh., 442-443.

54 Aliyyü'l-Kârî, a.g.e., sh., 367; Suyûtî, ed-Düreru'l-Müntesira, sh., 424; İbn Kayyim Cevziyye, a.g.e., sh., 134; Elbânî, a.g.e., II, 53.

55 Aliyyü'l-Kârî, a.g.e., sh. I, 338; İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., sh., 140; Aclûnî, a.g.e., II, 363; Elbânî, a.g.e., I, 587.

56 Sehâvî, a.g.e., sh. 311; Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 234; Aclûnî, a.g.e., II, 23.

57 Sağânî, a.g.e., sh., 96; Elbânî, a.g.e., I,174.

58 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 359, Aclûnî a.g.e., II, 329.

59 İbnü'l-Cevzî, a.g.e., I, 215; Sehâvî, a.g.e., sh., 86; Aclûnî a.g.e., I, 138, Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 89; Elbânî, a.g.e., I, 600.

60 Elbânî, a.g.e., I, 144.

61 Sağânî, a.g.e., sh., 105; Aliyyü'l-Kârî, el-Masnûa, sh., 61; Suyûtî, a.g.e.,sh., 197; Aclûnî, a.g.e., I, 345; Elbânî, a.g.e., I, 110.

kir. Çünkü o, yetmiş derde devâdır.)⁶²

"Şüphesiz gül, peygamber'in terinden yaratılmıştır."⁶³

"Yemeğe üfleme bereketi giderir."⁶⁴

"Ben kırık kalplerle beraberim."⁶⁵

"Patlıcan her derde devâdır ve onda hastalık da yoktur."⁶⁶

"Bir dirhem fâiz yiyen kimse, otuz altı kez zina etmiş gibi olur..."⁶⁷

"Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır..."⁶⁸

"Ben hikmet eviyim, Ali ise kapısıdır."⁶⁹

"*Bir saat tefekkür etmek altmış sene ibadetten daha hayırlıdır.*" (Veya bir saat tefekkür etmek bir senelik ibadetten daha hayırlıdır.)⁷⁰

"*Mescidde konuşmak ateşin odunu bitirdiği gibi iyilikleri yok eder.*"⁷¹

"Çok konuşan çok yanılır..."⁷²

"Çocuklarınızı mescidlerinizden uzaklaştırınız."⁷³

"Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi ahiret için çalış."⁷⁴

"Güzel yüze bakmak ibadettir."⁷⁵

"Zor duruma düşerseniz mezarda bulunanlardan yardım isteyiniz."⁷⁶

"Kork Allah'tan korkmayandan."⁷⁷

"Kim satranç oynarsa, o melundur."⁷⁸

62 İbnü'l, Cevzî, a.g.e., II, 289; İbn Kayyım, el-Cevziyye, a.g.e., sh., 55; Şevkânî; a.g.e., sh. 161; Suyûtî, el-Leâliü'l-Masnûa, II,179.; Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 284.

63 Sehâvî, a.g.e., sh., 159.

64 İbn Kayyım el-Cevziyye, a.g.e., sh., 65.

65 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 137; Sehâvî, a.g.e., sh., 123; Şebânî, a.g.e., sh., 41; Aclûnî, a.g.e., I, 203;

66 İbnü'l-Cevzî, a.g.e., II, 301; Ayrıca bk. İbn Kayyım el-Cevziyye, a.g.e., sh. 51; Aclûnî, a.g.e., I, 327-328.

67 İbnü'l-Cevzî, a.g.e., II, 245.

68 Sağânî, a.g.e., sh., 94. Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa. Sh., 154; Sehâvî, a.g.e., sh., 163; Aclûnî, a.g.e., I, 263.

69 İbnü'l-Cevzî a.g.e., 349 vd.; İbn Arrak, Tenzihü'sirket-Şerîati'l-Merfua, I, 377-378; Şekânî, a.g.e., sh. 348; Sehâvî, a.g.e., sh. 12-124; Aclûnî, a.g.e., I, 203-204.

70 Aliyyü'l-Kârî, el-Masnûa, sh. 53, esrâru'l-Merfûa, sh. 175; Aclûnî, a.g.e., I, 310-311.

71 Bu mevzu hadisin değişik lafızları da mevcuttur. Bk. Aliyyü'l-Kârî, el-Masnûa, sh. 63, Esrâru'l-Merfûa, sh. 194; Aclûnî, a.g.e., I, 354, Elbânî, a.g.e., I, 60.

72 Sehâvî, a.g.e., sh. 499; Dervîş el-Hût, a.g.e., 459-460.

73 Aclûnî, a.g.e., I, 334, Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 176.

74 Elbânî bu ifadelerle aslının olmadığını söyler. bk. a.g.e., I, 63-65.

75 İbn Kayyım el-Cevziyye, a.g.e., sh., 62; Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 355.

76 Abdurrahman Abdülhak, Mevzû ve Zayıf Hadislerin Akideye Etkisi, sh., 42, terc., İbrahim Özsoy.

77 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 344; Sehâvî, a.g.e., sh., 500; Şeybânî, a.g.e., sh., 191.

78 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, a.g.e., 343-344; Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 462; Sehâvî, a.g.e., sh. 500.

"Ümmetimin alimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidir."⁷⁹

"Mü'minin artığı şifâdır."⁸⁰

"Şarap içen kimse (Allah'a) şirk koşmuş olur."⁸¹

"İnsanlar, yöneticilerinin dini üzeredir."⁸²

Mevzû hadis konusunda tasavvuf çevrelerinde de çok miktarda mevzû hadis kullanılmakta ve bu çevreler kullandıkları bu hadislerin kendilerine göre mevzû olmadığını iddiâ etmektedirler. Keşif ve rüyâ yoluyla hadisleri Hz. Peygamberden doğrudan aldıklarını söyleyerek, bu hadis alma usûlünün, hadisçilerinkinden daha sağlam ve daha müteber olduğunu iddiâ ettikleri için tarih boyunca hadis alma usûlleri konusunda hadisçilerle mutasavvıflar arasında görüş farklılıklarının olduğu ve tartışmalar yaşandığı bilinmektedir.⁸³ Sufilerin genelde başvurdukları önemli metodlardan birisi keşif, ilhâm ve rüyâ yoluyla hadis elde etmek veya elde edilen hadisleri yine bu yollarla Hz. Peygamber'e onaylatmaktır. Çünkü sufilere göre vazgeçilmez olan keşif ve ilhâmın, hadis almada yeri ve önemi büyüktür.⁸⁴ Rüyâ ve keşif yoluyla hadis alınamayacağı konusunda hadisçiler arasında bir nevi ittifakın oluştuğunu söyleyebiliriz. Hadisçiler bu konuda tavizsizdirler.⁸⁵ Yapılan bir araştırmada tasavvufta temel dayanak olarak kullanılan 420 hadisin sıhhat durumları incelenmiş ve bunların % 15 i uydurma, % 21 i zayıf, % 10 u kaynaklarda bulunamamış, % 6 sı da hakkında hüküm verilmemiş hadisler olarak bu tesbit yapılmıştır.⁸⁶ Bu araştırmanın sonuçları bize gösteriyor ki, tasavvuf sahasında hadisçilere göre sahih olmayan pek çok hadis delil olarak kullanılmaktadır. Tasavvuf çevrelerinde asıl olarak kabul edilen, mevzû kabul edilmeyen, ancak hadisçiler tarafından mevzû kabul edilen şu hadisleri örnek olarak verebiliriz:

"Ölmeden önce ölüünüz"⁸⁷

79 Aliyyü'l-Kârî, Esrârü'l-Merfûa, sh., 247, el-Masnûa, sh., 92, Sehâvî, a.g.e., sh., 340; Aclûnî, a.g.e., II, 64, Elbânî, a.g.e., I, 679.

80 Elbânî, a.g.e., I, 177.

81 Ibn Arrak, a.g.e., II, 222.

82 Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 508.

83 Bu konuda sûfilerin görüşlerini savunan Ibn Arabî'nin iddiaları için bk. Aclûnî, a.g.e., I, 10.

84 İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, sh., 36. Konuyla ilgili tartışmalar için bk. Yıldırım Ahmet, Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, sh., 40-49

85 Bk.Kâsımî, Kavâidü't-Tahdîs, sh., 183-184. İbrahim Canan bu konudaki görüşlerini şöyle ifade eder: Bazı kitaplarda rastlanan mükâşefe ve rüya yoluyla Hz.Peygamber'den telakki edildiği söylenen sözlerle hadis denemez, onların dini hiçbir değeri yoktur. Rüyayı sâdıkâ hak ise de, sika bir kimse rüyaşında Rasulullah'dan bazı sözler öğrenmiş olsa da buna hadis denemez. Rüya sadece gören kimse için bir kıymet taşır. Halbuki hadis kıyamete kadar, herkes için din ortaya koyar. Bunun yolu da objektif şartlara ve belli kaidelere göre her zaman kontrolü, tahkiki mümkün olan rivâyetten geçer. Bunun aksini söyleyen, subjektiviteyi esas alan tek bir sünni muhaddis çıkmamıştır. Canan İbrahim, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, II, 68)

86 Bk. Yıldırım Ahmet, a.g.e., sh.; 412.

87 Aliyyü'l-Kârî, el-Masnûa, sh., 161, Esrârü'l-Merfûa, sh., 348. Sehâvî, a.g.e., sh., 510-511; Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 482; Aclûnî, a.g.e II, 291.

"(Ey Muhammed) eğer sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım. "⁸⁸

"Ben gizli bir hazineydim, bilinmeyi murâd ettim, halkı bilinmem için yarattım. "⁸⁹

"Kim nefsi bilirse rabbini de bilir. "⁹⁰

"Dünyayı sevmek her kötülüğün başıdır. "⁹¹

"Kalp Allah'ın evidir. "⁹²

"Ben yer ve göğe sığmadım, ancak mü'min kululumun kalbine sığdım. "⁹³

"Sarıkla kılınan namaz, sarıksız kılınan yirmibeş namaza, sarıkla kılınan Cuma namazı, sarıksız kılınan yetmiş cumaya bedeldir. Sarıkla namaz kılmakta onbin sevap vardır. "⁹⁴

Kadınların aleyhine uydurulmuş şu mevzû hadislerin halk arasında yaygın olarak kullanıldığını müşâhede etmek mümkündür.

"Kadınlar evlerin lambalarıdır, fakat onlara okuma yazmayı öğretmeyiniz. "⁹⁵

"Kadınlara danışın onlarla istişare edin. Sonra da onlara muhalefet edin. "⁹⁶

"Sizden birisi istişare yapmadan bir iş yapmasın. Eğer istişare edecek hiçbir kimse bulamazsa bir kadınla istişare etsin ve onun dediğinin tersini yapsın. Çünkü onun dediğinin tersini yapmasında bereket vardır. "⁹⁷

"Kadına itaat pişmanlıktır. "⁹⁸

88 Sağâni, a.g.e., sh., 105; Aliyyü'l-Kârî, el-Masnûa, sh., 116, Esrâru'l-Merfûa, sh., 288; Şevkânî, a.g.e., sh., 326; Aclûnî, a.g.e. II, 164. Elbânî, a.g.e., I, 450.

89 Aliyyü'l-Kârî, el-Masnûa, sh., 110, Esrâru'l-Merfûa, sh., 269; Suyûtî, a.g.e., 342; İbn Arrak, a.g.e., I, 148; Sehâvî, a.g.e., sh., 386; Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 341, Aclûnî, a.g.e. II, 132, İsmail Hakkı Bursevî (ö.1137/1724), bu hadisi şerheden "Kenz-i Mahfi" isminde müstakil bir kitap yazmıştır.

90 Sağâni, a.g.e., sh., 105; Aliyyü'l-Kârî, el-Masnûa, sh., 155; Esrâru'l-Merfûa, sh., 337; Suyûtî, a.g.e., 382; Sehâvî, a.g.e., sh., 491; Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 446; Elbânî, a.g.e., I, 165. İbnu'l-Arabî (ö.638/1240), bu hadis hakkında şöyle der: Her ne kadar bu hadis, hadisçiler yanında rivâyet yönüyle sahih değilse de bize göre keşif yoluyla sahihtir. (Bk. Aclûnî, a.g.e., II, 262). Dolayısıyla İbnu'l-Arabî bu sözleriyle hadisçilerin, hadis rivâyetindeki metodolojilerini bir nevi küçümsemektedir.

91 Bu hadise zayıf diyenler olduğu gibi mevzû diyenler de olmuştur. Bk. Sağâni, a.g.e., sh., 96; Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 188; Suyûtî, a.g.e., 191; Aclûnî, a.g.e., I, 344-345; Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 181; Elbânî, a.g.e., III; 370.

92 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 258; İbn Arrak a.g.e., I.148; Sehâvî, a.g.e., sh., 365; Aclûnî, a.g.e., II, 99.

93 Aliyyü'l-Kârî, el-Masnûa, sh., 130, Esrâru'l-Merfûa, sh., 301; Sehâvî, a.g.e., sh., 438; Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 399; Aclûnî, a.g.e. II, 195; Şebânî, a.g.e., sh., 168.

94 Aliyyü'l-Kârî, el-Masnûa, sh., 87-88, Dervîş el-Hût, a.g.e., sh., 256. Ayrıca sarıkla namaz kılmanın faziletiyle ilgili sağlam olmayan diğer rivâyetler ve değerlendirmeler için Bk. Elbânî, a.g.e., I, 249-254.

95 Aclûnî, a.g.e., II, 316.

96 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 225; Sehâvî, a.g.e., sh., 297; Şevkânî, a.g.e., sh., 130; Aclûnî, a.g.e., II, 3.

97 Aliyyü'l-Kârî, a.g.e., sh. 226; Şevkânî, a.g.e., sh. 130.

98 İbnu'l-Cevzî, a.g.e., II, 272-273; Aliyyü'l-Kârî a.g.e., sh., 226; Şevkânî, a.g.e., sh., 129, Sehâvî, a.g.e., sh., 297.

"Kadınlar olmasaydı erkekler Cennet'e girecekti."⁹⁹

Dünya-âhîret dengesinin bozulmasına sebep olan; dünya ve çalışmanın aleyhinde, fakirliğin lehinde uydurulmuş mevzû hadislere de örnekler vermek istiyoruz. Çünkü bu tür hadisler de günümüz insanını menfi olarak etkilemekte ve bu sebepten dolayı bazı insanların dünyaya, çalışmaya ve zenginliğe karşı soğuk olduğu ve uzak kaldığı müşâhede edilmektedir. Bu konuda da insanımızı bilinçlendirmek ve aydınlatmak gerekir. Konuyla ilgili mevzû hadisler:

"Fakirlik benim övünç vesilemdir, ben onunla övünürüm."¹⁰⁰

"Bu ümmetin en hayırlıları fakir olanlarıdır. En süratli bir şekilde Cennet'e yerleşecek olanları da zayıf olanlardır."¹⁰¹

"Fakirlerle birlikte bir toplum olun, çünkü kıyâmette onların devleti olacaktır."¹⁰²

"Dünya bir leştir. Onu elde etmek isteyenler de köpeklerdir."¹⁰³

"Dünya, âhîret adamlarına haram, âhîret de dünya adamlarına haram, dünya ile âhîret ise Allah adamlarına haramdır."¹⁰⁴

"Selâmet uzlettedir."¹⁰⁵

"Her bir ümmet için anahtar vardır. Cennet'in anahtarları, miskin ve fakirlerdedir. Onlar kıyâmet gününde Allah ile beraberdir."¹⁰⁶

"Dünyayı terk etmek sabır işi olup, Allah yolunda kılıç sallamaktan daha zordur. Dünyayı terkeden kimseye Allah mutlaka şehit sevabı kadar sevap verir."¹⁰⁷

"Her şeyin anahtarı vardır. Cennetin anahtarı sabırlı fakir ve miskinleri sevmektir. Onlar kıyâmet gününde Allah ile beraber olacaklardır."¹⁰⁸

"Allah dünyaya dedi ki: Ey dünya! Benim velilerime uğra ve onlara hile ve fitne verme. Bana hizmet (itaat) edene ikram et, sana hizmete (itaat) edene ezâ et."¹⁰⁹

99 Elbânî, a.g.e., I, 140.

100 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 254, el-Masnûa, sh., 97; Dervîş el-Hût, a.g.e., 303; Aclûnî, a.g.e., II, 87.

101 Elbânî, a.g.e., II, 40.

102 İbn Kayyım el-Cevziyye, a.g.e., sh., 140.

103 Sağânî, a.g.e., sh., 96; Aclûnî, a.g.e., I, 409.

104 Elbânî, a.g.e., I, 105.

105 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 222.

106 İbnü'l-Cevzî, a.g.e., III, 141.

107 Elbânî, a.g.e., I, 408. Fakirliği öven ancak sıhhat durumu tenkid edilen başka hadisler için bk. Yıldırım Ahmet, a.g.e., sh., 399-403.

108 İbn Arrak, a.g.e., II, 286.

109 İbnü'l-Cevzî, a.g.e., III, 136.

"Allah zengine zengin olduğu için tevâzu gösteren fakire lânet eder ve (o kişinin) dininin üçte biri gider."¹¹⁰

Kandil geceleri, mübârek ay, gün ve gecelerle ilgili de pek çok zayıf ve mevzû hadislerle karşılaşırız. Değişik mahfillerde bu tür hadislerin nakledildiğini, özellikle kandil gecelerinde yapılan konuşmalarda bu tür hadislerin sahîh hadis gibi insanlara aktarıldığını görmekteyiz. "Özellikle gün ve gecelerdeki namazlara dâir hadisler. Pazar günü ve gecesi kılınan namazlar, Pazartesi günü ve gecesi kılınan namazlar ile haftanın diğer günleriyle ilgili namazlara dâir hadislerin tamamı yalandır. Şaban'ın ortasındaki gecede kılınan namazla ilgili hadisler de uydurmadır."¹¹¹

"Kim Receb'den onbeş gün oruç tutarsa, Allah onu kıyâmet günü emin olanlarla beraber haşredecektir."¹¹²

"Receb'in diğer aylara göre fazileti, Kur'ân'ın sâir kelâmlara olan üstünlüğü gibidir."¹¹³

"Kim Receb ayından bir geceyi ihyâ eder ve gündüzünden de bir gün oruç tutarsa, Allah ona Cennet meyvelerinden yedirir ve ona Cennet libâslarından giydirir. Ve ona Rahik-i Mahtûmdan su verir"¹¹⁴

"Kim Receb'den bir gün oruç tutar ve iki rekât namaz kılar ve her rekâtında yüz defa âyete'l-kürsiyi okur, ikinci rekâtında da yüz defa (ihlâsı) okursa Cennet'teki makamını görmeden ölmez."¹¹⁵

"Kim Şaban'ın onbeşinci gecesi oniki rekât namaz kılar ve her rekâta otuz defa ihlâsı okursa Cennet'teki makamını görmeden ve âilesinden cehennemlik on kişiye şfaat etmeden ölmez."¹¹⁶

"Kim Şaban'ın onbeşinci gecesi bin kez ihlâs sûresini, yüz rekât namazda okursa, o kimseye ölüp dünyadan çıkmadan önce Allah, rüyâsında yüz melek gönderir, o meleklerden otuzu onu cennet'le, otuzu Cehennem'den emin olduğunu müjdeler, otuzu da onu hata yapmaktan korurlar, on tanesi de ona düşmanlık edene tuzak kururlar."¹¹⁷

110 İbn Arrak, a.g.e., II., 287; Ayrıca bk. Sehâvî, a.g.e., sh., 477; Aclûnî a.g.e., II., 242.

111 Abdülfettah Abû Gudde, a.g.e., sh., 143. Ayrıca bk. İbn Kayyım el-Cevziyye, a.g.e., sh., 48 vd. 95 vd. Konuyla ilgili geniş bilgi için, mübarek gün ve gecelerde yapılacak ibâdetlerle ilgili uydurulan hadisleri biraraya toplayan Leknevî'nin (ö.1304/1886) el-Âsâru'l-Merfûa (Beyrut, 1984) isimli esere bakılabilir.

112 İbnü'l-Cevzî, a.g.e., II., 206; İbn Arrak, a.g.e., II., 151-152.

113 İbn Arrak, a.g.e., II., 160-161.

114 İbn Arrak, a.g.e., II., 164.

115 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 439.

116 İbnü'l-Cevzî, a.g.e., II., 129.

117 Suyûtî, a.g.e., II., 50.

"Kim Receb'in ilk gecesi akşamından sonra yirmi rek'at namaz kılsa.... sı-râtı hesapsız geçer."¹¹⁸

"Kim aşûre günü oruç tutarsa Allah ona 60 sene ibâdet etmiş gibi sevap ya-zar."¹¹⁹

Yiyeceklerle de ilgili halkın dilinde dolaşan bazı mevzû hadislerin yer ettiğini görmekteyiz. Kabak, patlıcan, nar, üzüm, bakla, karpuz, mercimek, pirinçi, vb. yiyeceklerin faziletiyle ilgili sözler Hz. Peygamber'e izafe edilmeye çalışılıyor. Örneğin, "Patlıcan her derde şifâdır" sözü¹²⁰ uydurma hadisler arasında yer alır.

F- Mevzû Hadisleri Tanıma Yolları

Günümüz insanının mevzû hadisler konusunda yaşadığı en önemli problemlerden biri her duyduğu hadisi sağlam kabul etmesi, duyduğu hadisleri kaynaklardan tetkik etme, test etme imkânına sahip olmaması ve mevzûât kitaplarını tanımamasıdır. Dolayısıyla kaynağı gösterilmeyen ve şüpheli görülen hadisler mutlaka mevzûât kitaplarından tetkik edilmelidir. Müracaat edebileceğimiz belli başlı mevzûât kitapları şunlardır:

- a)- Makdisî (ö.507/1113): Tezkiretü'l-Mevzûât.
- b)- İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201): Kitabu'l-Mevzûât.
- c)- Ömer el-Mevsilî (ö.622/1225): el-Muğnâni'l-hıfz ve'l Kitâb.
- d) es Sağâni (ö.650/1252): el-Mevzûât.
- e)- Suyûtî, (ö.911/1505): el-Leâliu'l-Masnûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûa.
- f)- İbn Arrâk (ö.963/1556): Tenzîhu's-Şerîa.
- g) Fettehî (ö.986/1578): Tezkiratü'l-Mevzûât.
- h)- Aliyyü'l Kârî (ö.1014/1605): el-Masnûa fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzûa, Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbârî'l-Mevzûa. İkinci eser Ahmed Serdaroğlu tarafından 1966 yılında tercüme edilmiştir.
- i)- Şevkânî (ö.1250/1832): el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevzûa.

Mevzû hadisleri bulmada bize kolaylık sağlayan bu kitaplardan istifade edilmekle beraber, halkın dilinde meşhûr olmuş hadisleri (sahih, hasen, zayıf, mevzû vb.) bir araya toplayan eserlerden de mevzû hadisler konusunda istifade edilebilir. Bu tür eserlerden piyasada mevcut ve meşhûr olanları şunlardır:

- a)- İbn Kayyim el-Cevziyye (ö.751/1350): el-Menâru'l-Münif fi's-Sahîh ve'd-Daîf.

118 İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., sh., 96; Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 440. Gün ve gecelerle ilgili başka örnekler için bk. İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., sh., 95; vd.

119 Aliyyü'l-Kârî, Esrâru'l-Merfûa, sh., 402.

120 İbn Kayyim el-Cevziyye, a.g.e., sh., 51. Başka örnekler için bk. a.g.e., sh., 51-56.

- b)- Zerkeşî (ö.794/1392): et-Tezkira fi'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ.
c) Sehâvî (ö.902/1496): el-Mekâsidü'l-Hasene.
d)- Suyûtî (ö.911/1505): ed-Dürerü'l-Müntesira fi'l-Ehâdisi'l-Müştehirâ.
e)- Ibnu'd-Deybâ eş-Şeybânî (ö.944/1537): Temyîzu't-Tayyib mine'l-Habîs.
f)- Aclûnî (ö.1162/1749): Keşfu'l-Hafâ.
g)- Derviş el-Hût (ö.1276/1859): Esne'l-Metâlib.

Hadis âlimleri erken dönemlerde hadis uyduranlarla yoğun bir mücadele içerisine girmiş ve bu kişileri bir bir tesbit ederek cerh ve ta'dîl açısından nasıl bir şahsiyet olduklarını biyografik (tabakât) kitaplarda herkesin bilmesi için teşhir etmiştir. Bunların kimler olduğunu bilmek için bu tür eserlere müracaat etmek yeterlidir. Ayrıca bazı zayıf ve mevzû hadisleri bilmenin başka bir yolu da bazı kaynaklara yapılan tahriç çalışmalarına müracaat etmektir. Bunlardan bazılarını yukarıda zikretmiştik. Mevzû hadisleri tanımanın bir başka usûlü de hadisçilerin ortaya koymuş olduğu kriterlerin bilinmesidir. Hadis kaynaklarında senedi olmayan bir hadis kabul edilmediği gibi hadisin senedinde hadis uydurucu bir ravinin bulunması da o hadisin reddi için yeter bir sebeptir. Öte yandan hadisçiler tarafından sağlam bir hadisin Kur'ân'a, sahih hadislere, icmâya, dinî prensiplere, akla, kesin olan tarihî olaylara aykırı olmama şartları getirilmiştir. Ayrıca hadisin lafızlarında bir takım bozuklukların bulunmaması gerekir.

Sonuç

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, mevzû hadisler konusunda âlimiyle, aydınıyla ve genel halk kitleleriyle bir bütün olarak bir "hassasiyet" geliştirmemiz gerekmektedir. Bu hassasiyeti oluşturmada bir başlangıç olmak üzere, ilim adamı, düşünür, öğretmen, vâiz, imâm, müftü, yazar vb. kim olursa olsun, kullanacakları hadisler konusunda son derece titiz davranmalı, özellikle mevzû hadisleri kullanmaktan şiddetle kaçınmalıdır.¹²¹ Şunu da belirtmek gerekir ki, hadis nakletmeyi sıradan ve basit bir iş olarak telakki etmeyip, hadisin dinde ikinci kaynak olduğunu ve dini şekillendirdiğini unutmamak gerekir. Zayıf ve mevzû hadisleri belirtmeksizin sahih hadis gibi nakletmenin dini açıdan mahzurlu ve memnu olduğu unutulmamalıdır. Her hadisin hükmü ve amel yönü farklı olduğu için hadislerin hak ettiği yere konulması, sahîhe sahîh, zayıfa zayıf ve mevzûya mevzû denilmesi ve birbirleriyle kesinlikle karıştırılmaması konusunda gerekli titizliğin gösterilmesi ilmî dürüstlüğün bir gereğidir. Hadisleri sıhhat açısından kaynaklardan araştırma veya işin uzmanlarına sorma anlayış, bilinç ve alışkanlığı kitlelere kazandırılmalı ve yaygınlaştırılmalıdır.

121 Kırbaşoğlu Hayri, a.g.e., sh., 146.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülfettâh Ebû Gudde, Mevzû Hadisler, terc., Enbiya Yıldırım, İnsan Yay., İst., 1995.
- Abdurrahman Abdülhak, Mevzû ve Zayıf Hadislerin Akideye Etkisi, terc., İbrahim Özsoy, Hak Yay., İst., trs.
- Accâc Muhammed Hatib, es-Sünne Kable't-Tedvîn, 3. bsk., Beyrut, 1980.
- Aclûnî, İsmail b. Muhammed (ö.1162/1748), Keşfü'l Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs Ammâ İştehera mine'l-Ehâdisi alâ elsineti'n-Nâs (I-II), 3. bsk., Dâru İhyâi't-Tûrâsi'l-Arabî, 1352/1933.
- Ahmet b. Hanbel (ö.241/855), Müsned (I-VI), Çağrı Yay., İst., 1982. (Ofset)
- Ahmet Nâim-Kâmil Mirâs, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi (I-XII), D.İ.B. Yay., Ank., 1975.
- Aliyyü'l Kârî, Nureddin Ali b. Muhammed (ö. 1014/1605), el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbârî'l Mevzûa (Mevzûatü'l-Kübrâ), thk. Muhammed b. Lütfî es-Sebbâğ, 2. bsk., el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Beyrut, 1986.
- _____ el-Masnûa fî Ma'rifeti'l-Hadîsi'l-Mevzûa (Mevzûatu's-Suğrâ), thk. Abdülfettâh Ebû Gudde Neşr., Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Haleb, 1969.
- Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd (ö.516/112), Şerhü's-Sünne (I-VIII) thk. Ali Muhammed Muavviz ve Âdil Ahmet Abdulmevcut, Dâru'l-Kütübî'l İlmîyye, 1.bsk., Beyrut, 1412/1992.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, (ö.256/870), Sahîh-i Buhârî, (I-VI-II-II (; Çağrı Yay., 2. bsk., İst. 1982.
- Canan, İbrahim, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi (I-XVIII) Akçağ Yay., Ank. 1988.
- Cihan Sadık, Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi, Etüt Yay., 2.bsk., Samsun, 1997.
- Derviş el-Hût, Ebû Abdillâh Muhammed b. Derviş el-Beyrûtî (ö.1276/1861), Esne'l-Metâlib fî Ehâdisi Muhtelifeti'l-Merâtib, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1991.
- Ed-Dumeynî, Misfir b. Gurmullah, Hadiste Metin Tenkidi Metodları, terc. İlyas Çelebi-Adil Bebek - Ahmet Yücel, Kitabevi Yay., İst 1997.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as es-Sicistânî, (ö.275/888), Sünen-i Ebî Dâvud (I-V) Çağrı Yay., İst. 1981 (ofset).
- Elbanî, Muhammed Nâsırüddîn, Silsiletü'l - Ehâdiisi'z - Zaîfe ve'l Mevzûa, (I-V) Mektebetü'l-Maarif, Riyad, 1412/1992.
- Ebû Zehv Muhammed, el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn, Dâru'l Kitâbi'l - Arabî, Beyrut, 1404/1984.
- İbn Arrak Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (ö.963/1555) Tenzîhü'ş-Şerîati'l-Merfûa Ani'l-Ahbâri'ş-Şeniati'l-Mevzûa, (I-II), thk, Abdülvehhâb Abdüllatif-Abdullah Muhammed es-Sıddîk, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bsk., Beyrut, 1401-1981.
- İbnü'l Cevzî, Ebu'l Ferec Abdurrahman b. Ali (ö.597/1201) Kitâbü'l-Mevzûât, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, 2. bsk., Darü'l-Fikr, 1403/1983.
- Ibn. Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr (ö.751-1350), el-Menârü'l Münîf fi's-Sahîh ve'd-Daîf, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, trs.
- İbn. Mâce, Ebu Abdillah El-Kazvîni (ö.275/888), Sünen (I-II), thk. Muhammed Fuad Abdülbaki, Darü'l Fikr, trs.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman, (ö.643/1245), Ulûmu'l-Hadîs (Mukaddime) thk. Mustafa Dîb Boğa, Mektebetü'l Farabi, 1404/1984.
- İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelâm, haz., Sabri Hizmetli, Umran Yay., Ank., 1981.
- Kandemir Yaşar, Mevzû Hadisler, D.İ.B.Y., Ank., 1975.
- Kâsımî Muhammed Celâlüddin, Kavâidü't-Taahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadis, Beyrut, 1979.
- Kırbaçoğlu M.Hayri, İslâm Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, Ankara Okulu Yay., Ank., 1999.
- Koçyiğit Talat, Hadis Istilâhları, 2. bsk., A.Ü.İ.F.Yay., Ank., 1985.
- , Hadis Tarihi, A.Ü.İ.F.Y ay., Ank., 1977.
- Leknevî Ebu'l-Hasanât Muhammed Abdülhay (ö.1304/1886), el-Ecvibetü'l-Fâdile li'l-Esileti'l-Aşreti'l-Kâmile, thk., Abdülfettâh Ebû Gudde, 3. bsk., Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmiyye, Beyrut, 1994.
- Müslim Ebu'l- Hüseyin Müslim b Haccâc, (ö.261/874), el-Câmiu's - Sahîh, (I-V), thk. M.F.Abdülbaki, Darü İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Lübnan, 1375/1956.

- Nurettin İtr, Menhecü'n-Nakd fi Ulûmi'l-Hadîs, Dâru'l-Fikr, Dımeşk, 1981.
- Okiç Muhammed Tayyib, Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde tedkikler, A.Ü.İ.F.Y., O.Yalçın Matbaası, İst. 1959.
- Polat Salahattin, Hadis Araştırmaları, İnsan Yay, İst., 1997.
- Sağânî, Radiyüddin Ebu'l-Fedâil el Huseyn b. Muhammed (ö.650/1252), el-Mevzûât, thk. M.Abdulkadir Ahmed, Mektebetü'n-Nahdiyyeti'l-Mısıriyye, Kahire, 1411/1991.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman (ö.902/1496), Fethu'l-Muğîs, Şerhu Elfiyeti'l-Hadîs, (I-III) Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1996.
- _____ el-Mekâsidü'l-Hasene fi Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehirale'l-Elsine, thk., Muhammed Osman, Dâru'l, Kitâbi'l, Arabî, 2. bsk., Beyrut, 1994,
- Sıbâî Mustafa, İslâm Hukukunda Sünnet, terc., Edib Gönenç, Evs Yay., İst., 1981.
- Sofuoğlu Cemal, Zayıf ve Mevzû Hadisler Açısından Tirmizî'nin Sünen'i, D.E.Ü.İ.F.D., sayı:6, İzmir, 1983.
- Subhi Sâlih, Hadis İlimleri ve Hadis Istilâhları, terc., M. Yaşar Kandemir, D.İ.B.Yay., Ank., 1971.
- Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö.911/1505) el-Câmiu's-Sağîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr (I-II), thk., Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dımeşk, 1996.
- _____ ed-Dürerü'l Münteşira fi'l - Ehâdîsi'l-Müştehirale'l-Elsine, thk. M.Abdülkadir Atâ, Dâru'l-İ'tisâm, Kahire, 1987.
- _____ el-Leâliu'l-Mesnûa'fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa, (I-II), Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1996.
- _____ Tedrîbü'r Râvi fi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî, (I-II), thk. A.Abdüllatif, 2.bsk. Dâru'lhyâi's-Sünneti'n-Nebeviyye, Beyrut, 1399/1979.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali (ö.1250/1834), el-Fevâidü'l-Mecmûa fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzûa, thk. Abdurrahman b.Yahya, Matbaatu's-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire, 1380/1960.
- Şeybânî, Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Ömer (ö.944/1537), Temyîzu't-Tayyib mine'l-Habîs fîmâ yedûrû alâ elsineti'n-Nâsi mine'l-Hadîs, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2.bsk., Beyrut, 1988.

Tehânevî Zafer Ahmed, Yeni Usûl-i Hadis thk, Abülfettâh Ebû Gudde, terc., İbrahim Canan, İzmir, 1982.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, (ö.279/892), Sünenü't-Tirmizî (I-V) thk. Ahmed Muhammed Şakîr - M.F.Abdulbâkî - İ.Adve Avad, Kahire, 1357/1938).

Uğur Mücteba, Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü, T.D.V.Yay., Ank., 1992.

Yıldırım Ahmet, Tasavvuf'un Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları, T.D.V.Yay., Ank., 2000.

Yusuf el-Kardâvî, Sünneti Anlamada Yöntem, terc. Bünyamin Erul, Rey Yay., İst. 1991.

